

İçel (Mersin) Ağızları Üzerine

Gülseren TOR

Türkiye Türkçesi ağızları üzerine takip edemeyeceğimiz yoğunlukta yeni yayınlar yapılmakta, derlenip işlenmemiş yöre ağızları üzerinde projeler yürütülmektedir. Bu projelerden belki de ilki, Mersin Üniversitesi Araştırma Fonunca desteklenen “İçel İli Ağızları”¹ adlı proje idi. Bu proje kapsamında bir sözlük, birçok ara yayın yapılmakla birlikte, Mersin (İçel) İli ağızları ile ilgili çalışmaların Türkoloji âlemince pek fark edilmediği anlaşılmaktadır. Serdar Bulut, “Türkiye Türkçesi Ağızları Üzerine Çalışma Yapılmayan İller ve İlçeler” başlıklı yazısında, “*Lisans mezuniyet tezi yapılan yerleri, sadece merkez ağızını ele alan yerleri ve geniş alan çalışması şeklinde yapılan yerleri de çalışma yapılmayan yerler listesinde vereceğiz*” (*Turkish Studies - International Periodical for the Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/1 Winter, p. 1129-1149; ilgili sayfa, 1129) ifadeleriye çalışmasının sınırlarını çizmiştir. Bulut, çalışmasının bu çerçevesi dâhilinde, Mersin (İçel) ağızları ile ilgili olarak “İl ağızını içine alan dar alan çalışması yoktur. Fakat devam eden çalışmalar bulunmaktadır” ifadesini kullanmaktadır. Mersin’in ağız çalışması yapılmayan ilçelerine geçtiğinde de, “*Anamur, Gülnar, Mut, Silifke, Tarsus ilçelerinin ağızları üzerine yapılmış mezuniyet tezleri mevcuttur. Mut ağızı üzerine yazılmış bölgesel bir kitap mevcuttur. Fakat bu kitap bölgedeki Yörük ağızı üzerine yazılmıştır. Kısacası yapılan çalışmalar, mezuniyet tezi olduğu için bu ilçeleri, çalışma yapılmayan yerler kapsamına alıyoruz.*” diyerek Mersin (İçel) ilinin Anamur, Aydıncık, Bozyazı, Çamlıyayla, Erdemli, Gülnar, Mut, Silifke ve Tarsus ilçelerini ağız çalışması yapılmayan ilçeler olarak göstermektedir (Adı geçen çalışma: s. 1129, 1134). Ben burada İçel (Mersin) ili ağızları üzerine yapılan, ancak Bulut’un değinmediği kimi çalışmalara, en başta da 20 yıla yakındır sürdürmekte olduğum alan çalışmalarına, bu çalışmalardan çıkan yayınlara değineceğim.

1 Mersin Üniversitesinde yürütülen projeler altında bu proje de yer almaktadır: Bap 1995-2014 Desteklenen Araştırma Projeleri, proje no: FEF TDE (GT) 1991-1 (<http://www.docstoc.com/docs/112456822/BAP-1995-2011-Desteklenen-Ara%C5%9Ft%C4%B1rma-Projeleri>)

Tek başıma yürüttüğüm “İçel İli Ağızları” adlı projem kapsamında Mersin (İçel) ilinin on ilçesinin 1050 köyü ile il sınırları içindeki Yörük aşiretlerinin ağızlarını derledim. Derlemem sırasında, pilot bölge belirlemedim. Hafta sonları günü birliğine Merkez ilçe (Mersin), Erdemli ve Tarsus’un köylerini atlamadan dolaşım, gittiğim köyün ağzını yetkin konuşan kaynak kişilere ulaşmaya çalıştım. Değişik yaş grubundan ve cinsiyetten kişilerden kayıtlar aldım. Her köye babamla yola çıktım, o yörenin insanı olmamız nedeniyle, her köyden bir kılavuz kişi bulmamız güç olmadı. Mersin Üniversitesinde çalıştığım sürece Mersinli öğrencilerimin de ilçe ya da köylerinde kaynak kişiye ulaşmam konusunda yardımlarını gördüm. Diğer ilçelerin köylerine o yöreleri iyi tanıyan, hem şoförlüğümüzü hem de kılavuzluğumuzu yapan kişilerle gittim. Gününbirliğine gidip gelemediğim diğer ilçelerdeki derlemelerim için yaz tatillerimi kullandım. Şoförler, babam ve ben gittiğimiz illerdeki öğretmenevlerinde, ilçe orman müdürlüklerinin misafirhanesinde, Anamur’da da otelde konaklayarak, gerektiğinde köylerde misafir kalarak derlemelerimi sürdürdüm. Üç gün de Toroslardaki Yörük aşiretlerinden derlemeler yaptım. Sözlü derleme işi kalabalık kaldırmıyordu, derleme işini tek başıma yapmayı yeğledim.

İlk amacım, derleme bölgemin yetkin konuşucularını daha fazla kaybetmeden, konuşmalarını kayıt altına almaktı. O nedenle derleme çalışmalarım sırasında mesafe sınırı, dağ, ova sınırı, süre sınırı, konu sınırı, etnik sınırlama gözetmedim. Gittiğim yörelere bir daha gidemeyebilirdim, bulduğum kaynak kişilerin çoğu yaşlıydı, onları bir daha bulamayabilirdim. O nedenle her köyde bulabildiğim her veriyi yazılı ve sözlü kaydetmeye çalıştım. Her kaynak kişim, bir başka köydeki kaynak kişiye referans oluyordu. Bilgilerine başvurduğum kaynak kişilerimin selamlarıyla, başka köylerde de kolayca kaynak kişilere ulaşabiliyordum.

Hanım derlemeci olmam nedeniyle hanımlarla kolayca iletişim kurup onlarla dertleşircesine kayıtlarımı yaptım. Babam kahvedeki ya da camideki insanlarla kaynaşıyor, onların güvenlerini kazanıyordu. Böylece kaynak kişiler bizi evlerine almaktan çekinmiyorlardı. Merkeze en uzaktaki derleme bölgem Anamur’da, Anamur Meslek Yüksek Okulundan Almanca Okutmanı Ersoy Demir Hoca, eşiyile birlikte kılavuz kişilerim oldu. Demir ailesi, Anamur’un yerlisi ve geniş bir çevreye sahip olduğu için, benim tanımadığım köylerde çekeceğim güçlükleri ortadan kaldırdı. Silifke’de de Silifkeli öğrencim Ezgi Önge’nin anne ve babası kılavuzluk ettiler.

Derleme bölgemin bütün maddi ve manevi değerlerini, o yörenin insanların sesiyle kayıt altına almaya çalıştım. Derlemeye başlamadan önce kaynak kişilerime soracağım soruları hazırlayıp sınıflandırmıştım. Çoğu kez bu sorulara

hiç gerek kalmadı. Bulduğum kaynak kişinin deneyimine, ilgisine, yaptığı işe, yaşadıklarına, durumuna göre bir konuşma konusu açıp anlatılanlar doğrultusunda sorularımı not ettim. Konuşmacı susunca, merak ettiklerimi sordum. Sürekli soru sormak onları sıkıyor, kendilerini sınava çekilmiş gibi hissediyorlardı. Ben onlarla birlikte yaşamayı, onların arasına karışıp doğal ortamlarda derleme yapmayı yeğledim. Uzun süren derleme süresince, pamuk toplama hariç, her işi denedim. Yazılı derlemelerimin çoğunu iş başında yaptım. Hayvanlarını otlatan bir kaynak kişiyi uzun soluklu meşgul edemezdim. Oturuyorsa ses kaydı; yürüyorsa, yazılı kayıt yaptım.

Dijital kayıt cihazları çıkıncaya kadar neme dayanıklı kasetlere kayıt yaptım. Kasetlerin çoğu 60'lık, kimisi 90'lık, sonraki yaptığım kayıtlar da dijital ses kayıt cihazının dosyalarında olduğu için, tam kaset sayısı ve saati vermem güç. Hafta sonları ve yaz tatillerimde on yılda yaptığım derleme kasetlerimi bir yıl süreyle bilgisayara aktartıp CD'lere ve ayrı belleğe kaydettirdim. CD'leri kasetlerin üzerine koyarak arşivledim. Her ilin değişik köylerinden dijital ses kayıt cihazıyla yaptığım kayıt saati de az değil. Ancak kasete yaptığım ses kayıtlarımın yeri ve değeri başka. Çalışmam açık uçlu bir çalışmadır; çünkü yaşayan bir dil çalışmaktayım. Ömrüm oldukça, teknik alet edavat geliştikçe çalışmamın da değişik yön ve boyutlarda gelişeceğine inanmaktayım.

Mersin ili ağızlarının söz varlığını ortaya koymak ve dil bilgisi özelliklerini çıkarmak amacıyla, sözlü derleme yanında yazılı derlemeler de yaptım. Her bir sözcüğü, her bir cümleyi bir fişe yazdım. Fişlere yazdığım bilgilerin altına yörelerini de ekledim. Derlediğim sözcükleri alfabetik sıraya koyup kutulara yerleştirdim, 25 kutu sözcük fişim oldu. Dil bilgisi için derlediğim verileri, konusuna göre zarflara koyup zarfların üzerine neyle ilgili olduğunu yazdım.

Tekrarların başladığı yerde, derlediğim sözcükleri sözlük hâline getirdim. Bu sözlük, *Mersin Ağız Sözlüğü* adıyla çıktı (Tor, 2004). Sözlük baskıya verildiği sıralarda İçel ilinin adı Mersin oldu.² İçel adı yerine Mersin konulunca, sözlük sadece merkez ilçe Mersin'in söz varlığını kapsıyor izlenimini verdi. Oysa çalışmam, Mersin (İçel) ilinin on ilçesinin 1050 köyünün, il sınırları içinde yaşayan

2 20.05.1933 Tarihli ve 2197 Sayılı Kanunun Birinci Maddesinde Yer Alan İçel Adının Mersin Olarak Değiştirilmesi Hakkında Kanun: Kanun No: 4764 Kabul Tarihi: 20.06.2002 MADDE 1. - 20/05/1933 tarihli ve 2197 Sayılı Bazı Vilayetlerin İlgası ve Bazılarının Birleştirilmesi Hakkında Kanunun birinci maddesi birinci fıkrasında yer alan, "İçel ve Mersin Vilayetleri birleştirilerek, Merkezi Mersin olmak üzere 'İçel' Vilayeti teşkil edilmiştir" hükmü, "İçel ve Mersin Vilayetleri birleştirilerek, merkezi Mersin olmak üzere 'Mersin' Vilayeti teşkil edilmiştir" şeklinde değiştirilmiştir (T.C. Resmî Gazete Tarihi: 28 Haziran 2002 Resmî Gazete Sayısı 24799) (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/06/20020628.htm>.)

Yörüklerin ağzını kapsamaktadır. *Sözlük*'ün ad değişikliğiyle yapılacak II. baskısında, yeni maddeler eklenecek, köken bilgileri verilecek, iç maddelerde deyim sayısı artacak, atasözlerine de yer verilecektir. Araştırma alanımda derlediğim atasözlerinden seçmeleri ve ilişki sözlerini (kalıp sözleri) ayrı ayrı yazılarımda ele almıştım (Tor, 2001: 10-11; 2012: 766-786). Bu yazılarda kullandığım veriler de, eklemelerle birlikte *Mersin (İçel) İli Ağızları Sözlüğü*'nde yerini alacaktır.

Mersin (İçel) ağızlarının dil bilgisi özelliklerinin çoğunu, ara yayın olarak hazırladığım makale ve bildiri metinlerimle Türkoloji âlemine tanıtmaya çalıştım. Her çalışmamda Mersin ili ağızlarının belirleyici özelliklerini yansıtan konular seçtim, on ilçenin köylerinden de cümleler içinde örnekler vermeye özen gösterdim. Hangi amaçla verirsem vereyim, örneklerimde ağız özelliğini yansıtan seslerin değerlerini de özel işaretlerle gösterdim. Eğer önce metni verip metne bağlı olarak söz varlığını ve dil bilgisi özelliklerini verseydim, Mersin (İçel) ili ağızları, oluşturduğum metinlerin sınırında kalacaktı, yani eksik kalacaktı. Genel olarak Anadolu ağızları ile ilgili çalışmalarımda da hareket noktam Mersin ili (İçel) ağızları olmuştur Mersin ağızlarında fark ettiğim bir özelliğin Anadolu'nun diğer bölgelerinde olup olmadığını da araştırdım (Tor, 2011: 305-318, 2009: 49-124).

Mersin (İçel) ili ağızları metin yayını en sona bıraktım. Çünkü 1050 köyü tarayıp, alt ağız gruplarını çıkarıp yerleşik ve göçer Yörüklerin ağız bağlantılarını kurmak istiyordum. Şu anda her ilin değişik köylerinden derlediğim ses kayıtlarından oluşturduğum 400 sayfayı aşkın metin oluştu. Yakında metin yayınının da gerçekleşeceği umundayım.

İl ya da ilçe sınırlarının ağız sınırı anlamına gelmediği, çalışmanın sınırını çizmek adına, işi kolaylaştırmak için il ya da ilçe adının kullanıldığı bilinmektedir. Mersin ilinin ilçelerine gelince, ilçelerin idari ya da coğrafi sınırına göre ağız özellikleri değişmiyor. Kaldı ki, Çamlıyayla, Tarsus'tan; Aydıncık, Gülnar'dan, Bozyazı Anamur'dan ayrılıp yeni ilçeler olmuştur. Farklı Yörük aşiretlerinin ağızları da, Mersin ağızları altında başka bir ağız grubu oluşturacak denli farklılık göstermemektedir. Bu ağızların ayrılan yanlarından çok, ortak özellikleri bulunmaktadır. Mersin (İçel) ili ağızları içinde en çok farklılık gösteren ağızlar, Tahtacı Türkmenlerinin ağzıdır, bu ağzın genel özelliklerini de bir makalede örneklerle betimlemeye çalıştım (Tor: 2006 a). Birkaç yönüyle Tarsus'un köylerinden bir bölümü farklılık gösterir, çalışmalarımda yeri geldikçe onlara da köy adı da vererek parmak bastım (Tor: 2006 b). Mersin (İçel) ilinde, ilçeden ilçeye geçişteki ağız farklılığından çok, ilçelerdeki yerleşim birimlerinden kimilerinde ayrı bir ağız adacağı oluşturacak denli farklılıklarla karşılaşmaktadır. Yazılarımda köy, aşiret adlarını da belirttiğim için, işlediğim konuyla ilgili farklılıkların bulunduğu

yörel rahatça görülebilecektir. Eğer Mersin (İçel) ilini köy köy taramasaydım, bazı değerleri kaybedebilecektim.

Sonuç olarak, benim çalışmam bir tez değil, yaşlı babamın ve gönüllü kılavuzlarımın eşliğinde³, Mersin Üniversitesince desteklenerek yürütülen tek kişilik geniş bir projedir. Yanlış anlaşılma varsa, düzelteyim, çalışmam sadece merkez ilçeyi (Mersin) de kapsamıyor. Bulut'un yazısının başlığı da yanıltıcı olabilir. Ankara ve ilçesi ağızları ne kadar çalışılmışsa, Mersin (İçel) ili ve ilçe ağızları da o kadar çalışılmıştır. Mersin (İçel) ili ağızları, dağ, ova gözetilmeksizin, göçerleriyle yerleşikleriyle, ilçe ilçe, köy köy kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Geniş bir alandan derlenen yüzlerce saatlik kayıtları çözümlemenin bir kişi tarafından kısa sürede gerçekleştiremeyeceğini, bu işi yapanlar çok iyi bilirler. Zaman fukaralığım nedeniyle metin yayını gecikmiştir. Benim küçük çalışmalarım, Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili büyük projelerin ve sayısız çalışmaların arasında sadece kulaktır. Ancak, bu kadar yıllık yorgunluktan ve çekilen emekten sonra, ömrümü adadığım Mersin (İçel) ili ağızları ile ilgili hiç çalışma yapılmamış denilirse, inandırıcı olur mu bilemem?

Konuyla ilgili çalışmalarımın ve yayınlarımın listesi:

- Tor, Gülseren (2001), “Deve ile İlgili Kavramlara Genel Bir Bakış”, *Çömelek Yöresel Kültür Dergisi*, sayı: 13, Mayıs 2001, s. 14-15.
- _____ (2001), “İçel’den Birkaç Atasözü”, *Çömelek Yöresel Kültür Dergisi*, sayı: 14, Kasım 2001, s. 10-11.
- _____ (2004), *Mersin Ağız Sözlüğü*, İstanbul.
- _____ (2005), “Mersin İli Ağızlarında Yaşayan Eskicil Ögelerden Seçmeler I”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, cilt: 15, İstanbul, s. 19-59.
- _____ (2006 a), “İçel Ağızları İçinde Tahtacı Türkmen Ağzının Yeri”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt: 15, sayı: 2, s. 441-460.
- _____ (2006 b), “Mersin’de Şimdiki Zaman”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, cilt: 16, s. 49-124.
- _____ (2007), “Endē’nin Türevleri İçel İli Ağızlarında Kullanımı”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II* (24-29 Eylül 2000), Ankara, s. 1817-1824. (Ayrıca bu yazı, *Türk Dilleri Araştırmaları* dergisinin 12. cildinde de yayımlanmıştır: Tor, Gülseren (2002). “Endē’nin Türevleri ve İçel İli Ağızlarındaki Kullanımı”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, cilt: 12, İstanbul, s. 71-96).
- _____ (2008), Mersin Ağızlarında Organ Adlarının Kavramlaştırmadaki Yeri, *Mersin Sempozyumu 2008 (Dil ve Edebiyat)*, Mersin, s. 443-478.
- _____ (2009), “Mersin Ağızlarında {-y}Ik Ekinin Kullanımı”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, cilt: 19, s. 107-165.

3 Bu vesileyle, en değerli miraslarına konduğum kaynak kişilerim başta olmak üzere, vaktini ve emeğini benden esirgemeyen kılavuz kişilerime, her yola çıkışımızda benden çok telaşa düşen babama, her türlü sıkıntımı paylaşan ailemin diğer üyelerine, projemi maddi açıdan destekleyen Mersin Üniversitesine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

- _____ (2010), “Ağız Çalışmalarının Sözlük Bölümü Üzerine”, *Türkiye’de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri* (4-6 Kasım 2010), İstanbul, s. 358-381.
- _____ (2010), “Mersin Ağızlarına {-A} Ulaş Eki”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 20, İstanbul, s. 225-249. (Şurada bildiri olarak sunulmuştur: *I. Uluslararası Türk Dialektolojisi Çalıştayı*, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 15-20 Mayıs 2008, Gazimağusa / Kıbrıs)
- _____ (2011), “Anadolu Ağızlarında ‘arı’ İlgeci ve ‘anarı/anarı’ Yön Belirtecinin Kullanımı”, *Orhon Yazıtlarının bulunuşundan 120 yıl sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı II* (26-29 Mayıs 2010), Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara, s. 837-858.
- _____ (2011), “Anadolu Ağızlarında {-Ik} Ekinin İşlevleri I”, *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Bilgi Şöleni (Sempozyumu)* (20-21 Kasım 2008), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 304-318.
- _____ (2012), Mersin’den Birkaç Kalıp Söz (İlişki Sözü) Üzerine, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri*, s. 766-786.
- _____, “Mersin (İçel) ve Kıbrıs Türk Ağızlarında Geniş Zaman”, *II. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi, 9-11 Aralık 2009, Lefkoşa /KKTC) (Baskıda).
- _____, “Mersin Ağızlarında {-Iş} ve {-dik + sIrA} Biçimbirimlerinin Kullanımı ve Bu Birimlerin Düşündürdükleri”, Celal Bayar Üniversitesince düzenlenen III. Uluslararası Dialektoloji Çalıştayı’nda (Mayıs 2013) sunulan, basılmamış bildiri metni.